

> Toto je časť z pôvodnej dvojjazyčnej verzie, kde bol slovenský text zobrazený na každej druhej strane <

## DISPUTÁCIE

Mottom časopisu **KRITIKA & KONTEXT** je známe tvrdenie Josepha Schumpetera, že „uvedomí si relatívnu hodnotu vlastného presvedčenia a zároveň si za ním nechce stáť, je výsada, ktorou sa civilizovaný jednotlivec odlišuje od barbara.“ Len v takejto krehkej konštelácii, kde neprevláda ani fanatizmus, ale ani relativizmus - dve nešťastia 20. storočia - je človek schopný a zároveň ochotný kritiku na svoju adresu akceptovať a zužitkovať. Vie zároveň otvorene kritizovať a obhajovať svoj postoj bez toho, aby druhému vnucoval vlastný názor. Nie náhodou tento Schumpeterov postreh akceptovali, medzi inými, takí súčasní myslitelia ako Richard Rorty a Isaiah Berlin.

Ak sa tento výrok nepochybne hodí ako motto akademického časopisu, je otázne, ako obstojí jeho základná premisa v spoločnosti, kde sa na rozdielny názor hľadí s podozrením. Ako ubrániť názory korešpondujúce so Schumpeterom v dnešnom postmodernom, relativizmom poznačenom svete na jednej strane a vo svete narastajúceho fundamentalizmu, teda barbarstva na strane druhej? Ak to druhé je starým nepriateľom rozumu, to prvé je produktom rozumu samého, ktorý však podkopáva 'ratio' ako aj demokraciu - jediné spoločenské zriadenie, ktoré chráni civilizovaných ľudí, a ktoré sa zrodilo z racionálneho myslenia.

Otázka teda znie, či pod takýmto dvojstranným tlakom nie sme príliš zraniteľní, ak pripúšťame alebo priznávame, že naše presvedčenie má relatívnu hodnotu. Najmä, ak sa pri obrane demokracie konfrontujeme s ľuďmi, ktorí sú presvedčení, že "majú patent na pravdu", ľuďmi, ktorí hlásajú, že naši "správnu cestu" a pod ich vedením sa vyhneme paradoxom a úskaliam demokracie.

V našich zemepisných šírkach však zisťujeme, že "relatívna hodnota" vlastného presvedčenia už nie je len akademickou otázkou. Ako sa konfrontovať s touto dilemou pri presadzovaní hodnôt liberálnej demokracie?

### TEODOR MÜNZ

Neodstupovať od demokracie, ale stúpať k nej.

Novovekú parlamentárnu demokraciu teoreticky prebojovali aristokrati ducha (Spinoza, Locke, Rousseau a iní) a prebojovali ju pre seberovných. Predpokladali slobodu ako disciplínu, uvedomovanie si relatívnosti vlastných názorov, tolerantnosť, ústretovosť. Humanizačné vývojové tendencie však spôsobili, že demokracia pripadla všetkým, čo napokon vyplýva z jej charakteru.

Dostalo sa jej teda aj tým, čo o ňu nestáli, nevedeli vôbec čo to je, nechceli ju, báli sa jej, videli v nej podvod a podobne. Naskrze teda neboli a mnohí dodnes nie sú schopní uniesť bremeno jej požiadaviek, stáť na vlastných nohách, "nebáť sa a nekrať". Naopak, keď zbadali, aké obrovské slobody sa im dostali do rúk, prispôbili si ich na svoj obraz, premenili ich na anarchie, stali sa agresívni, diktátorskí, presadzovali svoje totalitárske záujmy, pomstili sa svojim nepriateľom a podobne - to všetko pod rúškom využívania demokratických slobôd a práv, ktoré dostali do vienka. V istom zmysle je demokracia pre nich vítaná, lebo konečne môžu legálne robiť to, čo predtým nemohli. Veď v demokracii má každý právo hájiť svoje záujmy, tým skôr, keď ide o väčšinu!

Proti týmto praktikám je demokracia v podstate bezbranná, lebo nebola vytvorená pre ne. Je natoľko zraniteľná, že neraz už pomohla pochovať samu seba a nastolíť svoj protiklad. Predpokladá intelektuálne a morálne vyspelých občanov, no takých sa jej, najmä zo začiatku, nedostáva. Tolerantnosť tých vyspelých tu veľa nezmôže, vykladá sa ako slabosť, je smiešna a vyznieva ako hlas volajúceho na púšti.

Čo tu pomôže? Demokracie sa vzdaf nemožno, lebo nič lepšie zatiaľ nepoznáme. Jej zdokonaľovanie, napríklad na participačnú demokraciu, predpokladá ešte vyspelejších občanov, než má dnešná parlamentárna. Chrání ju zákonmi? Dozaista, ale tie možno obísť, rôzne vykladať. Napokon nedemokratická väčšina si v nej demokraticky môže schvaľovať nedemokratické a protidemokratické zákony. Vzdelávať a vychovávať občanov? To azda pomôže najviac, ak, pravda, ju nezvrhnú skôr, než budú vychovaní. Treba to riskovať a zatiaľ musia vychovávateľa priniesť oboje: trepezlivosť, tolerantnosť, znášať kopance.

Toto riziko je o to väčšie v spoločnostiach, do ktorých prišla demokracia zvonka, bola "importovaná", lebo ne-

mali pre ňu historické predpoklady. Tak je to na Slovensku, kde sa ustavične oklieštuje a vracia dozadu, ku starým, zaužívaným formám spolujitia. Myslím si, že aj tu pomôže len trepezlivosť, riskantná a mučenícka práca tých, čo vedia čo je demokracia, snažia sa o ňu a učia ju druhých. Odkiaľ pokiaľ má siahaf ich "neodporovanie zlému", to závisí len od nich. V určitom momente treba azda nedemokraticky udrieť na obranu demokracie.

Problém som teda nevyriešil, ale hoci je starý, nevyriešili ho doteraz ani lepšie hlavy. Myslím si, že to ani nebude také ľahké, lebo dnešná demokracia je vnútorne protirečivá. Vytvorila sa proti niečomu, čo však vo svojom princípe umožňuje.

### PHILIPPE AZZIE

Ak si uvedomujem relatívnu platnosť svojho presvedčenia, prečo by som ho mal neochvejne brániť? Príčina zrejme bude v univerzálnosti tohto zložitého problému. Nemôžem si uvedomovať relatívnu platnosť svojho presvedčenia bez uvedomenia si relatívnej platnosti všetkých presvedčení. Za takýchto podmienok je moje presvedčenie založené len na mojej ľubovôli, a preto mám iba dve možnosti: buď sa neochvejne držať svojho presvedčenia, alebo sa ho zriecť v prospech nejakého iného, rovnako platného, rovnako ľubovôle. Za týchto okolností však nie je celkom jasné, prečo je držať sa neochvejne vlastného presvedčenia lepšie než sa ho zriecť. Takto sa dá vyjadriť postoj extrémneho relativistu. Od plurality rôznych presvedčení hneď prechádza k ich relatívnosti, akoby ich na základe samotnej plurality mohol všetky vyhlásiť za ľubovoľné. Na druhej strane fanatik pokladá pluralitu za znamenie neporiadku a relativizmus za znamenie nedostatočnej jasnosti - oboje treba zmietať silou pravdy. Na rozdiel od relativistu, ktorý môže, ale nemusí neochvejne brániť svoje presvedčenie, fanatik ho neochvejne bráni vždy, pretože je presvedčený, že je správne. No ak pod "relatívnou platnosťou našich presvedčení" rozumieme uvedomenie si toho, že máme dobré dôvody držať sa ich, aj keď im chýba absolútna istota, tak sa vyhneme relativizmu i fanatizmu. V tomto zmysle pluralita presvedčení odhaľuje skôr ohraničenú či čiastkovú povahu rôznych presvedčení, nie ich ľubovoľnosť či nesprávnosť. Odtiaľ pramení možnosť posudzovať, vyjasňovať a zdokonaľovať naše presvedčenia a súčasne si uvedomovať, že to nepovedie k úplnej istote. Takéto pochopenie nevyžaduje apriórnu intuíciu, s ktorou vstupujeme do kontaktu s inými. Na rozdiel od fanatika a relativistu, ktorí sa nikdy nemusia zapojiť do dialógu, predstava, ktorú uvádza Schumpeter, sa môže zrodíť iba z kontaktu s inými, v dialógu a diskusií. Takéto kontakty však znamenajú aj riziko pre naše stanoviská, a to si vyžaduje, aby sme odvážne bránili svoje presvedčenie. V tomto zmysle neodlišuje civilizovaného človeka od barbara jeho schopnosť neochvejne brániť svoje presvedčenie, ale jeho odhodlanie dôkladne ho skúmať.

### MILOSLAV PETRUSEK

Ani fundamentalismus ani relativismus nejsou čistými produkty našeho století, dostaly se jen do jiného kontextu a naše století reprodukce je zmnožilo do nehorázných rozměrů. Zatímco fundamentalismu se spíše bojím, na relativismus proklamovaný radikálními, či jak jim říká Pauline Rosenau afirmativními postmodernisty, prostě nevěřím. Nevěřím (a nikdo to "empiricky" nedoložil), že společnost je (pouze) text, že svět je totálně fragmentarizovaný a že nepotřebuje hrdiny. Nevěřím, že není pravd, jimiž máme věřit a jichž se máme držet v životě i ve vědě. Ostatně - s tím relativismem si zřídka kdy pohrávají "exaktní" vědci - je téměř výsadní doménou filozofů, humanitních badatelů, některých historiků a dnes i antropologů (kde je to nejméně nepochopitelné, ač antropologa Ernsta Gellnera to k smrti popuzovalo).

O tom, že všechno naše vědení, nejde-li o triviality typu "ptáci mají obvykle zobák" nebo "některé kočky žerou myši", je relativní, se ví od antiky. Že míra exaktnosti či důvěryhodnosti našeho vědení se liší podle objektu, který je předmětem zkoumání, je tvrzení téměř prostoduché. U jednoho kdysi klasika se dočítáme (v roce 1877), že opravdu vědecké práce se takovým dogmaticko-morálním výrazům, jako je pravda a omyl, zpravidla vyhýbají. Dnes se ale zpravidla pojímá pravda a omyl vyhýbají ti, kteří problém a téma relativismu a relativity přenášejí z oblasti poznávací a kulturní do oblasti mravní. Relativizované mravní normy individuální život někdy krátkodobě usnadňují, sociální život však z dlouhodobého hlediska činí nepřehledným a nepředvídatelným. Jsem přesvědčen, že život s totálně relativizovanými hodnotami a normami je spíše sociální konstrukcí (a možná přáním), než realitou. V každém případě se ale může stát oním proslulým mertonovským sebesplňujícím proroctvím: tak dlouho budeme přitrouble a pohodlně tvrdit, že je všechno relativní, až se všechno relativním skutečně stane. Ale nebojím se toho, protože s oním bývalým klasikem chci věřit, že naše poznání bychom měli brát krajně nedůvěřivě, protože s největší pravděpodobností stojíme na začátku lidských dějin a generací, které budou korigovat nás, bude asi mnohem více

než tých, jejichž poznání korigujeme dnes my - a často je prítom hodne podceňujeme.

PS: Moje trošku zlomyslné odkazování na bývalého klasika (bystrý čtenář postřehl, že je to Friedrich Engels) má jediný smysl - ukázat relativitu absolutního odmítání, které je totiž stejně komické (a v posledku stejně nevěrohodné) jako bezmyslenkovité absolutní přitakání.

### RICHARD RORTY

Ďakujem Vám za pozvanie zúčastniť sa na diskusii prvého čísla časopisu Kritika & Kontext. Dúfam, že nasledujúce myšlienky Vás uspokojia:

Azda najlepším pojmovým vyjadrením "relatívnej platnosti" je charakterizovať ju ako "druh platnosti, akú má presvedčenie vtedy, ak sa zakladá na doteraz uskutočnených experimentoch". Ak história doterajších pokusov nahradí liberálnu demokraciu niečím lepším niekoho nepresvedčí o jej nenahraditeľnosti, potom ho už nepresvedčí nič. Dúfam, že Kritika & Kontext pomôže svojim čitateľom využívať historické detaily ako protilátku proti filozofickej a teologickej abstrakcii.

Želám Vám veľa úspechov vo Vašom diele.

### MARTIN M. ŠIMEČKA

Zraniteľnosť tých, ktorí už vopred pripúšťajú možnosť omylu, je súčasne najlepšou obranou proti tým, ktorí sú o svojej pravde presvedčení, pretože sa od nich odlišujú. Toto odlišenie je pre mňa dôležitejšie než akokoľvek silný argument o pravdivosti nejakého tvrdenia. Schopnosť pochybovať je jedným z kľúčov, pomocou ktorých rozlišujem medzi civilizovaným jednotlivcom a barbarom a ktorý umožňuje komunikovať ponad hlavy fanatikov. Pochybovač je nezraniteľný, pokiaľ ho fanatik nezastreli.

Zraniteľnosť demokracie spočíva v tom, že pripúšťa možnosť svojho zlyhania - je to jediný politický systém, ktorý o sebe neustále pochybuje. Najväčšími prívržencami demokracie sú notorickí pochybovači, sú teda zároveň jej najslabším článkom, pretože nikdy nebudú dostatočne presvedčení o tom, že ju treba brániť proti fanatikom. Neverím, že možno ustúpiť od týchto pochybností, a to ani v mene hodnôt liberálnej demokracie.

### PETR PITHART

Stěží jste si mohli vybrat motto případněji, aktuálnější. Snáze se to ale opiše, než potom udělá. Obávám se, že jen sami se sebou (bez transcendentní instance), sami v sobě toto mocné, a přitom nepostradatelné napětí mezi dvěma Schumpeterovými nároky - neudržíme. Proto přece budujeme neosobní instituce otevřené společnosti, proto formulujeme obecná pravidla jejího fungování: jde při tomto budování a formulování o to, aby každá zmylená, moje i tvoje, naše i jejich, mohla být rozpoznána co možná bez prodlení, bez čistek jakéhokoli druhu, bez ekonomických ztrát, především však bez prolité krve. Aby ty, kteří se již zmýlili, mohli bez větších ořesů vystřídat všude u moci ti, kteří se teprve zmýlí.

Ale co když půjde o zmylené právě ve sporech o ony instituce a o ona pravidla? Jistěže právě o ně půjde, to si píšme. Vždycky, i teď o ně jde. Takže nezbývá, než začít se ptát znovu, od začátku...

Pokud nás ale ta vaše otázka, ta Schumpeterova výzva nepřestane provokovat, není nic ztraceno. Jakmile jednou, třeba takhle poránu... budeme mít pocit, že už víme, jak na to, budeme na nejlepší cestě do horoucích pekel.

Nejcennější jsou ty otázky, na které nemáme odpovědi - pokud nás ovšem udržují v bdělosti, nikoli v duchovním limbu či ve stavu běsnění nad tímto nepořádným, nesmyslným světem.

### ALBERT MARENČIN

Len človek, ktorý je si vedomý relatívnej hodnoty svojho presvedčenia dokáže podľa mňa pripustiť a tolerovať presvedčenie iných, odlišné od svojho vlastného, čiže rešpektovať názorovú pluralitu, ktorá je predpokladom demokracie. Vo vzájomnej spätosti a podmienenosti týchto dvoch veličín je však nielen ich sila, ale aj krehkosť a zra-

niteľnosť demokracie: demokracia, demokratická spoločnosť, demokratický štát, ak nemajú zradiť svoje vlastné zásady a poprieť svoju identitu, musia chrániť názorovú a politickú pluralitu a teda aj presvedčenie svojich protivníkov (fanatikov, fundamentalistov, barbarov) a v mene demokratických slobôd umožniť im aj kritické uplatňovanie tohto presvedčenia, čím neraz prispievajú k sebazničeniu. Svedčia o tom prípady štátov, kde demokraticky zvolené parlamenty demokratickými postupmi zlikvidovali demokraciu a nastolili diktátorské režimy.

Ale otázka presvedčenia, jeho utvárania a uplatňovania je predovšetkým otázkou jednotlivca - jeho rozumu, morálky, svedomia; je vecou racionálnych a iracionálnych zložiek ľudskej psychiky, pričom tie iracionálne spravidla narastajú a prevažujú nad racionálnymi tou mierou, akou sa presvedčenie jednotlivca prenáša na rodinu, sociálnu skupinu, národ a stáva sa kolektívnym, spoločensko-politickým, ideologickým fenoménom, ktorý potom spätne pôsobí na jednotlivca, netušiaco, že je to vlastne obľudný variant toho istého džina, ktorého on sám vypustil z fľaše... A pokračovanie je známe.

Ako sa teda má správať "civilizovaný jednotlivec", ako má "neochvejne stáť za svojim presvedčením" pri vedomí jeho relatívnej hodnoty? Ako si ho má brániť a uplatňovať, ako sa ním riadiť a uvádzať ho do života, aby pritom "nerušil kruhy" svojich spoluobčanov, ale nedal si rušiť ani svoje vlastné? Má si svoje presvedčenie jednoducho nechať pre seba a či nasledovať Voltairov príklad a zasadzovať sa za slobodný prejav svojho názorového protivníka? Má dať za pravdu Saint Justovi a spolu s ním žiadať "slobodu pre všetkých - okrem nepriateľov slobody" alebo sa riadiť Galileovým príkladom, vydať sa naoko cestou kompromisov a ústupkov a pritom si myslieť svoje, čiže "stáť neochvejne za svojim presvedčením", ale nedávať ho najavo?

Myslím, že človek bez akýchkoľvek prívlastkov, človek vedomý si svojej ľudskej hodnoty a hoc aj relatívnej hodnoty svojho presvedčenia, nemá inú možnosť, ak "nemá stratiť svoj ľudský glanc", ako si ich brániť proti všetkým držiteľom absolútnej pravdy a objaviteľom "jedine správnej cesty", ktorá už tým, že je absolútna a jediná, nedáva človeku možnosť voľby a zbavujúc ho takto slobody, vedie ho do záhuby.

Na nastolenú otázku - či pod dvojakým tlakom relativizmu a fanatizmu a v ich krížovej paľbe nie sme príliš zraniteľní, poznám iba jedinú možnú odpoveď: áno, sme zraniteľní, zraniteľnejší ako ktorýkoľvek iný tvor, a to nielen pokiaľ ide o naše presvedčenie a z neho vyplývajúce občianske postoje, ale vo všetkých oblastiach a rovinách nášho života, a nezostáva nám iné, ako sa brániť a brániac svoje presvedčenie a svoju slobodu, brániť - nech to znie bársako pateticky - aj demokraciu.

## BÉLA EGYED

Jednu z odpovedí môžeme nájsť u Poppera: zo všetkých možností demokracia je najmenej problematická, pretože demokratické inštitúcie majú v sebe zabudovaný opravný mechanizmus, t.j. sú schopné radikálnych zmien. Popper má na myslí silu volebnej urny. Potiaľto súhlasím. Na liberálnych demokraciách je nepríjemné a niekedy až depresívne, že populárne rozhodnutia nikdy, zdá sa, nevedú k ničomu pozitívnemu. Naopak, často negujú alebo podkopávajú pozitívne výsledky dosiahnuté predchádzajúcimi rozhodnutiami. Často však zabúdame, že tieto rozhodnutia slúžia ako veľmi dôležitý negatívny prvok, a pravdepodobne to je maximum, v čo môžeme v politike dúfať.

Moja osobná poznámka, v duchu osvietenieckého racionalizmu, je nasledovná: osvieteniecký racionalizmus sa dá charakterizovať dvoma presvedčeniami: 1) Nijaká doktrína, viera alebo presvedčenie nie je imúnne voči kritike. 2) Každá kritika je založená na istých predpokladoch, ktoré sú samé o sebe otvorené kritike. Osvietenectvo nás teda núti nazerať kriticky na vlastné presvedčenie, núti nás stáť si za ním, pretože sme zaň plne zodpovední ako aj za premisy (ktoré nám nemusia byť v tom momente známe), na ktorých je naše presvedčenie založené. Takto sa odkrývajúc, ponúkame všetkým osvieteným osobám zdieľať naše presvedčenie, a to v prípadoch keď je to potrebné pre splnenie našich spoločných cieľov. Alebo, ak nesúhlasia, máme možnosť začať kritickú diskusiu, ktorá poukáže, či už vďaka nášmu výberu alebo vďaka nášmu ignoranstvu, čo sme ešte nepodrobili dostatočnému kritickému skúmaniu.

## FEDOR GÁL

Som si - spolu s mnohými - takmer istý, že rozmanité náboženstvá, politické ideológie, filozofické systémy, ale dokonca aj profesné, generačné, nacionálne, etnické... zakotvenia, utvárajú rozmanité a fažko súmerateľné svety. A spolu s nimi tiež verím, že za istých okolností môžu byť tieto odlišnosti podnetné a stimulujúce. Stačí pripustiť ich komplementaritu a užitočnosť vzájomného obcovania. Téma dialógu o vecných problémoch, ako východiska z mrazu prefundamentalizovaného - či naopak preliberalizovaného - sveta, však už začína byť otravná. Zasahuje totiž takmer výhradne intelektuálne elity, t.j. tú časť populácie, ktorá vôľou k činu skutočne neoplyva. Rozprávanie

o relativite každého presvedčenia je iba únikový manéver, ktorý by mal tento nedostatok ospravedlniť. Nie náhodou sa však potom moci ujímajú neškrupulózní grázli, ktorí nestrácajú čas zbytočným rečením.

A preto tvrdím : Áno, moja pravda je iba jednou z mnohých. Maj ju však v úcte! Rozumel si?!

## PETER SÝKORA

### Moderný barbar a postmoderná civilizácia

Kto je tým barbarom, o ktorom hovorí Schumpeter? Nie je ním paradoxne moderný civilizovaný človek? Donedávna sa privilégi moderný a civilizovaný považovali za synonymá. Až kým moderná civilizácia priamo vo svojej kolíske nepostavila koncentračné tábory, v ktorých celkom barbarsky mučila a zabíjala milióny moderných a civilizovaných ľudí len preto, že boli iní.

Inakosť vždy vyzerá ako barbarkosť, barbarmi sú totiž rovnako Gréci ako negrécí. Barbarmi sú rovnako kresťania ako pohania, Cortéz ako Moctezuma, Srbi ako Chorváti, Slováci ako Maďari.

Barbarkosť končí tam, kde sa jinakosť vidí ako súčasť väčšieho celku. Vtip je v tom, že tento celok vôbec nemusí byť bezrozporný, neprotirečivý systém, tak ako o ňom snívajú po stáročia všetci vzdelanci. Trpkou, no zasluženosťou skúsenosťou, ktorou civilizácia zrejme musela prejsť, je poznanie ako ľahko sa takýto sen môže premeniť na nočnú moru. Dnešná civilizácia precitá do postmodernej doby.

Postmoderný postoj so sebou prináša individuálnu zodpovednosť, o akej sa modernistom ani nespája. Zodpovednosť za svoje myšlienky, postoj a predovšetkým činy. Naproti tomu, v modernej dobe je zodpovedný metapribeh. A ten je objektívny ako gravitačný zákon. Kto je zodpovedný za likvidáciu triedneho nepriateľa? No predsa prepadisko dejín, objektívne zákony spoločenského vývoja.

Bohužiaľ, kolkí si ešte i dnes myslia, že tragédiou komunizmu bolo to, že odhalili nepravé zákony, pretože komunisti neboli civilizovaní, skutočne vzdelaní, ale vlastne barbari. Kolkí sú stále presvedčení, že jestvujú akési spoločenské mlyny osudu, ktoré síce melú pomaly (videné z perspektívy jednej ľudskej kariéry), ale zato spravodlivo. To nič, že sme prehrali voľby, raz ich vyhrať musíme, pretože Pravda a Láska nakoniec zvíťazia nad Lžou a Nenávisťou. Demokracia skôr alebo neskôr musí zvíťaziť nad akýmkoľvek autokratickým systémom. Skutočne musí? Odkiaľ berieme istotu pre takéto tvrdenie, spýtal by sa Jean-Paul Sartre.

Túto sarrovskú otázku mal na myslí Richard Rorty vo svojej bratislavskej prednáške, keď hovoril o tom, že zastávať sa demokracie nie je o nič racionálnejšie ako zastávať sa fašizmu. Je to iba lepšie. No nie podľa objektívnych kritérií, či v božích očiach alebo podľa nepodmienенých morálnych zákonov. Je to lepšie podľa nás, ľudí, ktorí patríme k určitému spoločenstvu. Spoločenstvu, pre ktoré je prejavom pocitu zodpovednosti úsilie dosiahnuť "primeranú zmes nenásilnej zhody s tolerantnou nezhodou."

## PETER ZAJAC

Keď som stál s Jirkom Sýkorom v roku 1989 pred Jeffersonovým washingtonským pamätníkom, povedal mi vetu, ktorá mi utkvela v pamäti: „Ľudia sa delia na rousseauovcov a jeffersonovcov. Rousseauovci sú presvedčení, že ľudia sú v podstate dobrí a že ich kazia "zlé zmluvy". Jeffersonovci hovoria, že v ľuďoch je dobro i zlo, že zlo v ľuďoch nemožno odstrániť, ale treba vytvoriť také pravidlá, ktoré by ho obmedzovali.“

Výhrady voči "fundamentalizmu a fanatizmu" sa nám ľahko vyslovia, no ich priame odmietnutie nahrádzame nezriedka jalovým moralizovaním, za ktorým sa skrýva neochota vytesniť fundamentalizmus na okraj a fanatizmus mimo zákon. Dôležitejšia sa nám zdá otázka ochrany "relatívnej hodnoty vlastného presvedčenia".

Odpoveďou na potrebu ochrany práv jednotlivca sa však v posledných päťdesiatich rokoch stala v civilizovaných krajinách v nejednom prípade nezodpovednosť až bezohľadnosť jednotlivca. Civilizovaný jednotlivec sa častokrát zmenil na civilizovaného barbara, ktorý sa často utieka k fundamentalizmu a fanatizmu.

Poviem to vyhrteno: dnešný rastúci fanatizmus nie je len dôsledkom premeny starých kolektívizmov na nové. Je aj dôsledkom fanatickej relativizácie hodnôt "civilizovanej spoločnosti", jej presadzovania sa za každú cenu, ktorého výsledkom nemusí byť mocenský nátlak, ale sociálny a psychický tlak. Inými slovami povedané: je aj dôsledkom tolerancie voči intolerancii, ktorá vedie k intolerancii voči tolerancii.

Otázka teda znie takto: kde je bod zvratu, v ktorom sa tolerancia zvrháva a stáva sa bezmocnou voči intolerancii?

Nenachádzam inú ako túto odpoveď: tam, kde sa prestáva chrániť – pravidlami, zákonom, právom. Treba

rozlíšiť skromnosť relatívnej hodnoty vlastného ja od jej fanatického absolutizovania: silu zákona od násilia fanatizmu, podryvajúceho zákon.

Zachovať si "relatívnu hodnotu vlastného presvedčenia" a zároveň žiadať jeho neochvejnú ochranu bez čelenia hrozbe "fundamentalizmu a fanatizmu" je utópia, spoliehajúca sa na to, že ľudia "sú v podstate dobrí".

## TATIANA SEDOVÁ

Nedomnievam sa, že ak akceptujeme Schumpeterov výrok o rozdieli medzi civilizovaným človekom a barbarom, sme bezmocní voči fanatizmu a relativizmu. Prirodzene, pokiaľ v rovine teórie sa s barbarstvom celkom ľahko vysporiadame, v rovine politiky to už jednoduché nebude.

Aj pri teoretizovaní o relatívnej platnosti našich presvedčení treba rozlíšiť medzi problematikou spätou so zdrojom ich získania, procedúrami ich overovania a otázkou spätou s platnosťou a fungovaním presvedčenia.

Napätie medzi kognitívnym presvedčením a hodnotovým presvedčením sa týka aj hodnôt súvisiacich s liberálnou demokraciou. V danom prípade je užitočné, diferencovať medzi poznatkami, kognitívnymi presvedčeniami s rozdielnym stupňom potvrdenia a platnosti a konečne hodnotami. V rozlíšení medzi faktami a hodnotami vidím nevyhnutnú, hoci nie postačujúcu garanciu otvorenosti voči racionálnej kritike a zároveň záruku voči krajnému relativizmu. Tolerancia plurality a rozmanitosti hodnôt ešte neznamená, že všetky presvedčenia a hodnoty sú rovnocenné.

Som trochu v rozpakoch, pokiaľ ide o interpretáciu Schumpeterovo rozlíšenia v našom domácom kontexte. Nezdá sa mi, že by liberalizmus mal nejaké doložiteľné korene, nielen so zreteľom na politiku, ale ani vzhľadom na kultúru, jej formy a prejavy. Asi by bolo zaujímavé vyložiť Schumpeterovo tvrdenie v súvislosti s komunizmom a demokraciou, kde vládne diktát väčšiny.

## CEM DEVECI

Aj priemernému čitateľovi je jasné protirečenie v Schumpeterovom výroku. Otázka, ktorá sa bezprostredne natiska, súvisí s problémom predstaví si takého človeka. Ide teda o to, ako niekto môže "neochvejne" brániť svoje presvedčenie a pritom si ustavične uvedomovať fakt, že každý takýto súbor presvedčení je záväzný iba pre neho, pre jeho spoločenstvo, národ či náboženstvo. A potom je tu posledná časť vety, ktorá vedie k ďalšej zvláštnej, no kľúčovej dichotómii civilizácie a barbarstva. Tým sa tento výrok stáva vlastne ešte mätúcejším a vedie k ďalším otázkam: Musíme pre to, aby sme boli "civilizovaní" a aby sme sa chránili pred požiadavkami, aké nastoľuje "barbarský" pohľad, pestovať istý druh rozvojenej osobnosti? Ak je to tak, potom civilizovanosť takmer úplne stráca svoju prítlačivosť, pretože zrejme vyžaduje neustálu a unavujúcu sebareflexiu, ktorá si tiež žiada mať jasne na pamäti napätie medzi statusom nášho presvedčenia a našimi činmi. Neprivádza nás tento výrok na myšlienku, že práve barbar sa teší z integrity svojej duše a uspokojí sa s činom ako takým, bez akejkoľvek známky ľútosti, váhania, opätovného premýšľania či kalkulácie? Nie je práve on skutočne šťastný bez úvah o alternatívnych predstavách o šťastí? A vôbec, prečo sa máme nechať spútať významom a sprievodnými znakmi tohto napätia, charakteristického pre civilizáciu? Prečo musíme niesť toto ťažké bremeno živené vedomím, že nech by sme zastávali akýkoľvek názor, je to len jeden ďalší relatívny pohľad, a každý boj, v ktorom sa angažujeme, je iba jedným z tisíce ďalších potenciálnych bojov?

Ako podľa Schumpetera pristupuje barbar k svojmu presvedčeniu či k presvedčeniam iných? "Civilizovaný človek" je účastníkom nekončiaceho sa vnútorného sporu, ktorý mu však napriek všetkému dovoľuje tu a tam "neochvejne" definovať svoje presvedčenie. Bude ho však barbar napodobňovať, bude sa zaoberať "uvedomovaním si" relatívnosti svojho presvedčenia? Alebo sa bude "neochvejne" zúčastňovať raz na etnických čistkách, a inokedy na vraždení (alebo ich bude podporovať)?

Pri takomto pohľade je Schumpeterov výrok jasnejší. Podľa Schumpetera je barbar človek, ktorý nikdy neakceptuje relatívny status svojho "presvedčenia". Nehovoriac už o tom, že nikdy neuvažuje o svojich sklonoch či motíváciách. Na pozadí takejto jednoduchosti a nevinnosti nie sú vlastne "presvedčenia" odlišené od slepej viery, zvykov, príkazu nadriadeného či emócie. Mali by sme však jednako pripustiť, že barbar, paradoxne a vďaka tejto neschopnosti, vždy dokáže "neochvejne brániť svoje presvedčenie".

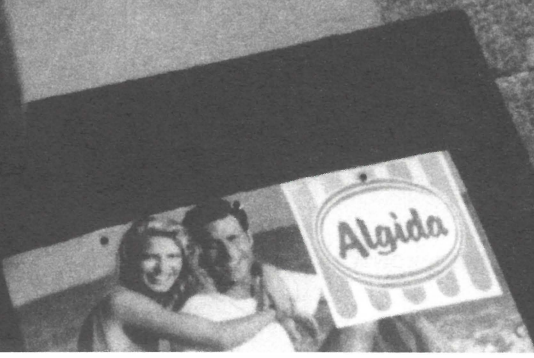
Na druhej strane civilizovaný človek vidí historickosť svojho "presvedčenia", sociálnych a kultúrnych síl, ktoré ho formujú. Na civilizovanosť a na to, aby človek dokázal hlásať zjavný rozpor typu: „Viem, že sa možno mýlim, a že z hľadiska presvedčenia iných je moje presvedčenie iba istou interpretáciou, som však pripravený brániť ho bez akýchkoľvek ústupkov“, - azda treba trochu odvahy. Nezdá sa vám, že Schumpeter naivne anticipuje možnosť, že zo





4

2



Algida

skeptických, cynických a priveľmi sebedomých moderných jednotlivcov sa stanú hrdinovia statočne znášajúci údel, ktorý im je určený? Ak by civilizácia bola odkázaná na takéhoto "človeka" v ustavičnom napätí vyvolanom vedomím, ako by sme naďalej mohli brániť "civilizáciu" pred barbarstvom, ktoré sa na konci storočia objavuje tak nástojčivo, rýchlo a tak úspešne?

Nemali by sme však Schumpeterov výrok odmietnuť ako niečo, o čom sa vôbec neoplatí uvažovať. Hlavný problém Schumpeterovho výroku spočíva v tom, že formuluje čisto politický problém v psychologické terminológii. O tejto vete by sme mohli uvažovať znovu v kontexte, ktorý berie do úvahy zvláštnosť politickej oblasti. Až potom vlastne pochopíme, že rozlíšenie medzi "civilizovaným" a "barbarským" je samo politickou dichotómiou. A túto dichotómiu vždy chápeme tak, že máme na pamäti hranice politického.

Dovoľte mi postulovať tvrdenie, že civilizácia je historický proces, v ktorom sa okrem iného politicko-oddeluje od nepolitického. Ekonomická a kultúrna sféra môže prekviť a rozvíjať sa iba na základe tohto rozdelenia. Keď už k nemu dôjde, toto rozdelenie sa stáva hranicou, ktorú treba stále brániť, aby do nepolitického nepreniklo politické. Proti tým, ktorí sa snažia o návrat do čias, keď sa politické snúbilo so silou, svojvoľou, ničením a krviprelieváním. Z hľadiska "ideálneho barbara" nie je medzi legislatívnym aktom a masakrou nijaký rozdiel. Oboje má politickú povahu, pokiaľ čerpá z mocenských vzťahov. Barbarská nátura si jasne formuluje, čo je politické. V procese civilizácie sa však verejné posudzovanie, verejný dialóg, verejný konsenzus a verejné rozhodovanie začínajú uznávať ako základné vlastnosti politickej oblasti. V tomto zmysle je politický človek aj človekom civilizovaným - do tej miery, že si uvedomuje, že odpovede na politické otázky nemôžu byť definitívne. Tento človek má chrániť pred jednoduchými riešeniami, aké su poruke v nepolitickej oblasti. Nie náhodou sú tí, čo hovoria jazykom viery, identity a histórie, vždy náchylnejší ospevovať vymoženosti nepolitickej sféry. Tieto signály z mimopolitickej oblasti sú zvyčajne signálmi strachu - pripomínajú signály vydávané v čase nebezpečenstva. Na druhej strane politický človek považuje za nevyhnutné hľadať riešenia sociálnych problémov a rešpektovať alternatívne názory jedine v inštitucionálnom rámci. Samozrejme, človeku, ktorý je v zajatí jednoduchých a "úsporných" riešení mimo politiky sa bude zdať potreba pomalých riešení zbytočná.

To, čo z nás okrem iného robí civilizovaných ľudí, je udržiavanie hranice oddeľujúcej politické od nepolitického. Toto úsilie by malo ísť ruka v ruke s poznaním a varovaním, že táto túžba po nepolitických ideách a programoch môže v každom "civilizovanom" národnom štáte vždy narastať. Najmä preto, že táto hranica je vždy nejasná. Nesmieme sa teda klamať predkladaním romantických obrazov "civilizovaného človeka", ktorý je od "barbara" plne vzdialený. "Civilizovaný človek" môže túto hranicu ľahko prekročiť a ani to nezbadá. Možno, že v každom z nás je kus barbarskej letory. Potom je tu naliehavá otázka, kedy sa táto povaha vyhrôti a ako sa ono rozdelenie zotrie. Z hľadiska politiky nejde o to, či si človek uvedomuje relatívnosť "svojho presvedčenia". Ide o pripravenosť chrániť sa pred tým druhom predstáv, ktoré toto rozdelenie zotierajú. Treba brániť samotné toto rozdelenie, ktoré nám umožňuje odlišiť presvedčovanie od sily, zákon od príkazu a pluralitu od anarchie. No pritom nesmieme zabúdať, že k tomu, čo z nás robí civilizovaných ľudí, patrí schopnosť brániť politickými prostriedkami oblasť politickú proti oblasti nepolitickej.